

บทที่ 3

เนื้อหาและโครงสร้างของบทสารคดี โลกสลัปลี

เนื้อหาของบทสารคดีโลกสลัปลี

บทสารคดีที่ผู้วิจัยได้คัดเลือกมาศึกษาจัดเป็นบทสารคดีประเภทศิลปวัฒนธรรม 20 ชุด และเป็นบทสารคดีประเภทธรรมชาติวิทยา 2 ชุด คือ ชุด “ทะเลไทย” และ “ทะเลสาบในเมืองไทย” อย่างไรก็ตามในแต่ละชุดมักปรากฏว่ามีเนื้อหาทั้ง 2 ประเภทประสานกัน โดยมีการเน้นหนักให้ประเภทหนึ่งเป็นองค์ประกอบหลักแล้วแต่จะเลือกเน้นตามที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ผู้วิจัยจึงไม่ได้แยกศึกษาเนื้อหาทั้ง 2 ประเภทออกจากกัน ผู้วิจัยพบว่าในบทสารคดี โลกสลัปลี มีเนื้อหาที่จัดเป็นลักษณะเด่นดังนี้

1. ปัญหาและความรู้เพื่อความเข้าใจปัญหา

ด้วยเหตุที่รายการ โลกสลัปลี เป็นสารคดีชุดที่ไม่จำกัดจำนวนตอนจึงมีเนื้อหาใน การนำเสนอข้อมูลสำคัญได้เท่าที่ต้องการ กล่าวได้ว่าผู้ผลิตต้องการเสนอประเด็นที่เป็นปัญหาหรือข้อขัดแย้งเพื่อกระตุ้นให้เกิดความตระหนัก เมื่อนำเสนอประเด็นปัญหาแล้วก็ชี้ให้เห็นสาเหตุของปัญหา การแก้ไขปัญหาก็กำลังดำเนินการ หรือแสดงข้อคิดเห็นเป็นแนวทางแก้ไขปัญหา วิธีการนำเสนอประกอบด้วยภาพเหตุการณ์ บทสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ และผู้เกี่ยวข้องกับปัญหา ดังเช่น บทสารคดีชุด “แม่น้ำเจ้าพระยา” ตอน “ขุนน้ำอินทนนท์” ได้ใช้บทบรรยายนำเสนอประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากการบุกรุกป่าเพื่อประกอบอาชีพ เน้นที่กรณีอุทยานแห่งชาติ ดอยอินทนนท์ถูกชาวเขาบุกรุกและลักลอบปลูกฝิ่นและไม้ผล เป็นพื้นที่ถึงกว่าหนึ่งแสนหกหมื่นไร่หรือร้อยละ 15 ของพื้นที่ป่าทั้งหมด ต่อมาเมื่อเปลี่ยนมาปลูกกะหล่ำปลี เพราะถูกสะกัดกันไม่ให้ปลูกฝิ่น ก็ยังมีปัญหาทำลายหน้าดิน บทสารคดีได้อธิบายไว้ว่า

... การปลูกกะหล่ำปลีต้องใช้พื้นที่มาก ส่งผลให้หน้าดินเสื่อมคุณภาพเร็ว โดยเฉพาะเมื่อปลูกในพื้นที่ลาดชันเกินกว่า 35 องศา หน้าดินจะพังทลายลงอย่างหนัก หมดสภาพการเป็นป่าต้นน้ำโดยสิ้นเชิง เพราะไม่สามารถจับน้ำฝนตามธรรมชาติได้อีกเลย ฝนตกลงมามากเพียงใดก็ไหลลงสู่พื้นล่างหมดอย่างรวดเร็ว

จากการสำรวจของกรมป่าไม้พบว่าผลจากการทำไร่เลื่อนลอยของชาวเขา ได้ส่งผลให้คอยอินทนนท์สูญเสียหน้าดินถึงปีละ 2.5 ดันต่อไร่ ซึ่งหมายถึง การสูญเสียฮิวมัสหรืออินทรีย์สารอันอุดมสมบูรณ์ของพีชพรรณ ไปอย่าง ใหญ่หลวง....

...ยิ่งไปกว่านั้นการทำไร่กะหล่ำปลีบนพื้นที่ต้นน้ำ แล้วใช้สารเคมีกำจัด แมลงและวัชพืชในอัตราสูงได้ทำให้เกิดปัญหาหมอกพิษต่อชาวพื้นราบใน กลุ่มน้ำปิงอย่างน่าวิตก เมื่อสารเคมีได้ปนเปื้อนลงมากับสายน้ำจนไม่อาจ แยกแยะได้เลยว่าน้ำในลำธารที่แลดูใสบริสุทธิ์นี้จะมีอันตรายอันน่า สะพรึงกลัวปนอยู่หรือไม่(ชุด“แม่น้ำเจ้าพระยา” ตอน “ขุนน้ำอินทนนท์”)

จะเห็นได้ว่าการแก้ปัญหาบุกกรุกทำลายป่าอย่างขาดความพินิจพิจารณา ก็ยังส่ง ผลเสียต่อไปอีก คือทำให้หน้าดินในที่อันกว้างขวางเสื่อมคุณภาพ คำบรรยายที่เรียบเรียง อย่างกระชับนี้ยิ่งทำให้เกิดความตระหนัก ด้วยข้อมูลการสำรวจของกรมป่าไม้ที่ระบุว่า คอยอินทนนท์สูญเสียหน้าดินถึงปีละ 2.5 ดันต่อไร่ นอกจากนี้ผู้ส่งสารยังได้กล่าวเพิ่มเติมว่า สารเคมีที่ใช้ในการทำไร่กะหล่ำปลีสร้างปัญหาใหม่ที่น่าวิตกยิ่งกว่าปัญหาเดิมเสียอีก เนื่องจาก “ไม่อาจแยกแยะได้เลยว่าน้ำในลำธารที่แลดูใสบริสุทธิ์นี้จะมีอันตรายอัน น่าสะพรึงกลัวปนอยู่หรือไม่”

ผู้รับสารยังได้รับแรงกระตุ้นด้วยคำบรรยายให้ครุ่นคิดถึงความล้มเหลวของ ความพยายามแก้ปัญหา ดังข้อความที่เสริมรับด้วยภาพไฟป่าบนจอโทรทัศน์ต่อไปนี้

...แม้จะมีความพยายามของหลายฝ่ายในการแก้ไขปัญหามาของชาวเขาแต่ ความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ก็ดูเหมือนสวนทางกับความพยายามดังกล่าว การลักลอบเผาป่าเพื่อขยายพื้นที่ปลูกฝิ่นและกะหล่ำปลียังดำเนินต่อไป หลายครั้งที่กระทำโดยไม่วางแนวป้องกันไฟที่ดี จึงลุกลามกลายเป็นไฟป่า เผาผลาญทุกสิ่งทุกอย่างเป็นพื้นที่นับร้อย ๆ ไร่ (ชุด“แม่น้ำเจ้าพระยา” ตอน “ขุนน้ำอินทนนท์”)

นอกจากนี้สังเกตได้ว่าบทสารคดีได้แฝงแนวทางแก้ไขปัญหา ด้วยการแสดง บท สัมภาษณ์ผู้ใส่ใจในปัญหาคือ พระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งมีประสบการณ์ในการ “ให้การศึกษาแก่ ชาวบ้าน”

... อาตมาถามชาวบ้านว่า ภูมิ๋ย ทำไมน้ำมันแห้งลงจนเพาะปลูกไม่ได้ ชาวบ้านบอกไม่รู้ก็พาเขาไปดูแล้วบอกว่าน้ำเกิดจากป่าต้นน้ำ เกิดจากความชุ่มชื้นของป่า เพราะฉะนั้นป่าด้านล่างที่พวกเขาทำลายก็ต้องหยุด... ตอนนี่แหละเขาจึงเข้าใจในหน้าที่ของเขาที่มีต่อแผ่นดินที่เขาเกิด... (ชุด “แม่น้ำ-เจ้าพระยา” ตอน “ขุนน้ำอินทนนท์”)

คำให้สัมภาษณ์ข้างต้นแสดงบทบาทของพระภิกษุต่อชุมชนที่ชี้แจงให้ชาวเขารู้คุณค่าของการรักษาป่าและการทำลายป่า และโทษของการทำลายป่ากระตุ้นให้ชาวบ้านเห็นความจำเป็นที่จะต้องรักษาป่า และหยุดยั้งปัญหา ในตอนท้ายของชุดก็มีที่กล่าวถึงหน่วยราชการ องค์กร-การกุศล และสังคมท้องถิ่น ที่ร่วมกัน “จัดตั้งเป็นกองทุนในการอนุรักษ์ป่าแม่สอยด้วยวิธีการต่าง ๆ นับตั้งแต่การจัดสรรที่ทำกินในรูปหมู่บ้านป่าไม้ ชุดแหล่งน้ำใช้ในหมู่บ้าน ล้อมรั้วป้องกันการทำลายป่า ไปจนถึงวิธีการบวชต้นไม้”

ในชุด “ชาวเล” ตอน “ความเปลี่ยนแปลงคือนิรันดร์” ผู้ส่งสารได้ชี้ว่าพวกมอเก๋นยังไม่ได้รับการดูแลให้เป็น “ไทยใหม่” และอธิบายด้วยบทบรรยายและบทสัมภาษณ์ว่า ชีวิตอันยากลำบากของมอเก๋น เป็นผลของความไม่เห็นคุณค่าของถิ่นที่อยู่ และรู้ไม่เท่าทันเล่ห์เหลี่ยมของคนเมือง

บทสารคดีได้นำเสนอปัญหาที่ชาวมอเก๋นถูกเอารัดเอาเปรียบจนต้องสูญเสีย ที่อยู่อาศัย ด้วยบทบรรยายสลับกับบทสัมภาษณ์ชาวเล ดังนี้

(บทบรรยาย) ในอดีตที่แห่งนี้เคยเป็นของพวกเขาเพราะอยู่อาศัยสืบต่อกัน มาหลายชั่วอายุ คน แต่ด้วยความไม่รู้ภาษา ไม่รู้ถึงความสำคัญ สถานภาพ ของพวกเขาจึงเปลี่ยนไป

(บทสัมภาษณ์) ที่ของชาวเลแท้ ๆ เหมือนกัน แต่คนจีนเข้ามาอยู่ เขาให้ เหล้าให้อะไร เขาขอว่าเอาโฉนดให้มาอยู่กับผม เลยเอาไปให้เขาเป็นแบบนั้น พอเหล้าเข้าปาก กิน ไปกินมาสามถึงสี่ร้อยเขาก็ว่าหมดแล้ว โฉนดนี้มาอยู่กับ ผมแล้ว เขาซื้อสามถึงสี่ร้อยบาทไม่รู้ คนแก่ ๆ อย่างว่าแหละไม่รู้เรื่องเลยให้ เขาค้ายๆ ว่าไม่มีราคาก็เลยให้เขาไปเสีย...

(บทสัมภาษณ์) มาตรงนี้เป็นป่า สมัยก่อนเป็นป่าคนหมู่บ้านแหลมกลาง มาทางทั้งหมด ตรงนี้ ไม่มีเป็นที่ของใคร อยู่มาหลายสิบปี มีเขาอ้างว่าจะเก็บค่าที่ ค่าเช่าของชาวบ้าน (ชุด “ชาวเล” ตอน “ความเปลี่ยนแปลงคือนิรันดร์”)

กล่าวได้ว่าบทสารคดีกลุ่มที่มุ่งให้ความเข้าใจปัญหา มักชี้ประเด็นปัญหาแล้วจึงบอกสาเหตุของปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหา การเลือกเน้นข้อมูลอย่างกระชับ ประกอบการแสดงภาพเหตุการณ์จริงและการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง ก็ทำให้ผู้รับสารรู้สึกใกล้ชิดกับเหตุการณ์และตระหนักในระดับความรุนแรงของปัญหา

2. คุณค่าของธรรมชาติและ การอนุรักษ์

บทสารคดีที่กล่าวถึงเนื้อหาทางธรรมชาติ มักจะมีส่วนที่ชี้ชวนให้สำนึกในบุญคุณของธรรมชาติ ด้วยการพรรณนาถึงคุณประโยชน์ของธรรมชาติซึ่งเกื้อกูลต่อสรรพชีวิตทั้งหมดมาช้านาน ดังเช่นในชุด “แม่น้ำเจ้าพระยา” ตอน “ขุนน้ำอินทนนท์” ว่า “เป็นเวลานานนับล้าน ๆ ปีที่ป่าผืนนี้สั่งสมความอุดมสมบูรณ์เสมือนฟองน้ำธรรมชาติซับน้ำไว้ เพื่อให้กำเนิดต้นน้ำลำธาร น้อยใหญ่หลายร้อยสาย ซึ่งล้วนไหลลงไปสร้างความบริบูรณ์แก่แม่น้ำปิง” และบทสารคดีตอน “ขุนปิงสุดแดนสยาม” ในชุดเดียวกันนี้ได้กล่าวไว้ว่า “จากตาน้ำเล็กๆ ในซอกหินบนภูเขา ลำห้วยแม่ปิงหล่อเลี้ยงชีวิตชาวมูเซอเป็นกลุ่มแรกก่อนจะขยายใหญ่เป็นแม่น้ำปิงสายน้ำแห่งประวัติศาสตร์และอารยธรรมของแผ่นดินล้านนาไทย” คำบรรยายข้างต้นนี้แสดงคุณค่าของป่าไม้และลำธารต้นน้ำอันเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำสายต่างๆ ซึ่งช่วยหล่อเลี้ยงและสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่สรรพชีวิตรวมทั้งเป็นส่วนก่อเกิดอารยธรรมของมนุษยชาติ

บทสารคดีบางตอนยังแฝงแนวคิดกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์วิถีชีวิตที่เกื้อกูลต่อธรรมชาติ เนื้อหานี้มักปรากฏควบคู่ไปกับการนำเสนอประเด็นปัญหา ทั้งนี้เพราะการอนุรักษ์ก็ถือเป็นหนทางหนึ่งในการป้องกันหรือบรรเทาปัญหา เช่นชุด “ทะเลสาบในเมืองไทย” ตอน “ทะเลสาบสงขลา” กล่าวว่า

...การเก็บรังนกที่ยังมีลูกนกอาศัยอยู่ก็เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ปริมาณนกนางแอ่นลดจำนวนลง จนเป็นที่วิตกในหมู่นักวิชาการว่า หากยังมีการเก็บรังนกนางแอ่นก่อนเวลาอันสมควรเช่นนี้ต่อไปในอนาคตข้างหน้า จะเป็นอันตรายต่อการดำรงพันธุ์ของนกนางแอ่นอย่างแน่นอน ถึงเวลานั้นเกาะสี่เกาะห้า ก็อาจจะไม่ใช่ชุมทรัพย์ล้ำค่าสำหรับมนุษย์อีกต่อไป (ชุด “ทะเลสาบในเมืองไทย” ตอน “ทะเลสาบสงขลา”)

ผู้ส่งสารไม่ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์โดยตรง แต่เราให้ขบคิดว่าถ้าไม่มีคุณธรรมคือ ความพอดีที่จะยับยั้งการทำลายด้วยความโลภและความไร้เมตตาแล้วอะไรจะเกิดขึ้นตามมา และ ย้ำความด้วยการคาดคะเนว่า “ถึงเวลานั้นเกาะสี่เกาะห้าก็อาจจะไม่ใช่ชุมทรัพย์ล้ำค่าสำหรับมนุษย์ อีกต่อไป”

3. จิตวิญญาณของชุมชนและวัฒนธรรม

บทสารคดี โลกสลัปลี มีเนื้อหาสาระที่เป็นจุดเด่น อีกด้านหนึ่งคือ จิตวิญญาณของ ชุมชน อันหมายถึงความเชื่อ ความคิดเห็น รวมทั้งความตระหนักในคุณค่าของสรรพสิ่งที่คนใน ชุมชนมีส่วนร่วม โดยปกติเราจะเข้าใจจิตวิญญาณของชุมชนผ่านทางพิธีกรรม สิ่งสร้างสรรค์ทาง ศิลปะ และวิถีชีวิตโดยทั่วไป เครื่องบ่งชี้ซึ่งอาจเรียกว่าวิถีปฏิบัติในวัฒนธรรมย่อมแสดงให้เห็น ประจักษ์ว่าชนแต่ละกลุ่มมีรากเหง้าทางภูมิปัญญาเอื้อประโยชน์ต่อบริบทปัจจุบันและการพัฒนาต่อไปใน อนาคต ในประเด็นนี้บทสารคดี โลกสลัปลี ก็ได้นำเสนอวิถีคิด วิธีการใช้ชีวิตของกลุ่มชนใน ท้อง ถิ่นต่าง ๆ ในประเทศไทยและเพื่อนบ้าน โดยเลือกสรรข้อมูลที่สามารถสะท้อนลักษณะเฉพาะของ ความเป็นกลุ่มชนได้ชัดเจน ดังที่ได้นำเสนอวิถีชีวิตของชาวอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็น ตัวแทนของผู้ที่สืบทอดวัฒนธรรมกลุ่มชนในอาณาจักรล้านนาเดิม เช่น ในบทสารคดีชุด “อาณาจักร ล้านนา” ตอน “ตำนานหุบเขาและทุ่งราบ” มีบทบรรยายว่า

...ชาวแม่แจ่มเลี้ยงผีบรรพบุรุษกันบ่อยครั้งจนถึงเป็นเรื่องปกติธรรมดา
วันนี้เป็นการเลี้ยงผีเพื่อจะบอกกับบรรพบุรุษ เรื่องการแต่งงานของบุตรสาวใน
ตระกูลคนหนึ่ง ช่วงเวลาของพิธีกรรมอาจกินเวลาไม่นานนักแต่ก็ได้แสดงถึง
ความผูกพันอย่างแนบแน่นของบรรพบุรุษผู้ล่วงลับและคนรุ่นหลังที่ยังมีชีวิตอยู่
ความสืบเนื่องของอดีตและปัจจุบันยังมีให้เห็น แม่อยู่ยังคงเตรียมเส้นด้าย
เพื่อทอผ้าชิ้นไว้ให้ลูกสาวไปทำบุญ ขณะที่พ่ออยู่จดจ่อกับการคัดลอกใบลาน
เพื่อสืบทอดพระศาสนา... (ชุด “อาณาจักรล้านนา” ตอน “ตำนานหุบเขาและ
ทุ่งราบ”)

นำสังเกตว่ารายการ โลกสลัปลี มีวิธีสื่อความหมายด้วยการให้ข้อมูล โดยใช้ สื่อ ี่
ภาษาประกอบกับสื่อภาพนำเสนอกิจกรรมหรือพิธีกรรมบางอย่างของกลุ่มชน เพื่อสะท้อนวิถีคิด
ความเชื่อ ความศรัทธาที่แฝงอยู่

ข้อมูลดังกล่าวพอจะแบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ ข้อมูลที่แสดงความเชื่อทางพุทธศาสนา

และทำที่ต่อธรรมชาติ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมกลุ่มชนดำรงอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อทางศาสนา อันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และการใช้ชีวิตอย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ ด้วยเหตุที่สารคดี โลกสลัปตี เน้นการนำเสนอวิถีชีวิตของกลุ่มชน เพื่อนบ้านใกล้เคียงประเทศไทย ซึ่งนับถือ พุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ในขณะที่ยังไม่ทิ้งความเชื่อเรื่องผีในวัฒนธรรมเดิม อย่างไรก็ตามเนื้อหา ด้านศาสนาก็ยังแสดงความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นหลัก ส่วนทำที่ต่อธรรมชาติก็ปรากฏชัดเจนใน การหาเลี้ยงชีพ ซึ่งมักจะเป็นการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติด้วยคุณธรรม อันสะท้อนให้เห็นวิถีคิด หรือจิตวิญญาณและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ

3.1 ความเชื่อทางพุทธศาสนา

ข้อมูลที่สะท้อนความเชื่อทางพุทธศาสนา คือ ข้อมูลที่แสดงการประกอบพิธีกรรมและ ลักษณะของศาสนสถาน

3.1.1 พิธีกรรม

ความเชื่อทางพุทธศาสนาปรากฏชัดเจนในสารคดี ประเภทศิลปวัฒนธรรม เนื่องจาก ที่รายการ โลกสลัปตี เน้นการนำเสนอวิถีชีวิตของกลุ่มชนเพื่อนบ้านใกล้เคียง คือ เพื่อนบ้านใน แถบอินโดจีนหรือเพื่อนบ้านที่มีเชื้อสายชนเผ่าไท บทสารคดีซึ่งนำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับ ความเชื่อในพุทธศาสนาที่ชนเหล่านี้ยึดถือ ก็ได้แสดงวิถีปฏิบัติที่แตกต่างกันไปในเฉพาะกลุ่มชนซึ่ง นับว่าเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของสารคดี โลกสลัปตี เช่น ชุด“สิบสองปันนา” ตอนที่ 2 กล่าวถึงพิธีของ ไตลื้อชื่อ “ตานจ๋อมกุน ไปบ่บอ” ซึ่งหมายถึงการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย ไว้ว่า

...การทำบุญให้คนตายนี้ มักทำกันในช่วงเข้าพรรษา ทำให้ญาติผู้ใหญ่ ที่เสียชีวิต บ้านไหนจะทำบุญเพื่อนบ้านก็จะช่วยกันทำอาหาร ขนม รวมถึง เสื้อผ้า ข้าวของเครื่องใช้ประจำวันของผู้ตาย ถูกลำมาใส่ไว้ในปราสาทที่ทำขึ้นมา จากไม้ไผ่และกระดาษสา

ตะกร้า กระบุง จะถูกประดับประดาตกแต่งด้วยดอกไม้กระดาษ ภายใน จะใส่ผลไม้ ขนมต่าง ๆ สิ่งของทั้งหมดนี้สำหรับผู้ตายได้นำไปใช้ในสวรรค์ตาม ความเชื่อของพวกเขา...

ปราสาทหรือบ้านจำลองถูกแห่แหนไปให้พระหรือผู้เจ้าสวดอุทิศ ส่วนกุศลให้ผู้ตาย พ่อแก่ แม่เฒ่า และเด็ก ๆ ช่วยกันถือเครื่องไทยทานคนละ ไม้ คนละมือด้วยใบหน้ายิ้มแย้ม จิตใจอิ่มเอิบ

เป็นความผูกพันอันแนบแน่นแห่งสายเลือดไตลื้อระหว่างคนที่ยังมีชีวิตกับ คนที่ตายไปแล้วด้วยความเชื่อว่าพิธีกรรมเหล่านี้จะนำมาซึ่งความสันติสุขแก่ผู้ ยังมีชีวิตอยู่ (ชุด “สิบสองปันนา” ตอนที่ 2)

ในชุด “อาณาจักรล้านนา” ตอน “กำเนิดอาณาจักร” ได้กล่าวถึงประเพณีตานก๋วย-
สลากหรือการทำบุญสลากภัทรอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายของชาวล้านนาไว้ว่า

...ประเพณีตานก๋วยสลาก...ในล้านนาไทยนั้น มิได้จัดทำแต่เฉพาะ
หมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งเท่านั้น แต่ละหมู่บ้านจะมารวมกันทำที่วัดใดวัดหนึ่งใน
ตำบลนั้น มักจะเป็นวัดใหญ่หรือเป็นวัดเก่าแก่ แต่เดิมนั้น มีกฎเกณฑ์ว่า
สำหรับจังหวัดเชียงใหม่ ต้องทำที่วัดเชียงใหม่เสียก่อน วัดอื่นจึงจะกระทำได้
เช่นที่จังหวัดลำปางก็ต้องเริ่มที่วัดปางยงคก ซึ่งเป็นวัดต้นตระกูลเจ้าลำปาง
เสียก่อน

ชาวบ้านจะนำก๋วยมาวางรวมไว้ที่ใดที่หนึ่งภายในวัดจากนั้นจะรวบรวม
เส้นสลากของทุกก๋วยไว้เพื่อจับสลากตามจำนวนของพระภิกษุสงฆ์ที่มาร่วม
งาน

เมื่อพระภิกษุแต่ละรูปได้สลากแล้ว ก็จะประกาศหาเจ้าของเส้นสลาก
และเมื่อพบกันพิธีกรรมง่าย ๆ และรวบรัดก็เกิดขึ้นตามจุดต่าง ๆ ทั่ววัด

พระสงฆ์จะรับก๋วยสลากแล้วกล่าวอนุโมทนาให้พรแล้วคืนเส้นสลากให้นำ
ไปรวมไว้ก่อนที่จะเผาทิ้งเสีย ก๋วยสลากจึงเป็นตัวแทนของความสืบเนื่องของ
ชาวล้านนา จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ที่แม้แต่ความตายก็ไม่เป็น
อุปสรรคก็คขวางระหว่างกัน (ชุด “อาณาจักรล้านนา” ตอน “กำเนิดอาณาจักร”)

ถึงแม้ว่าพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายตามความเชื่อในพุทธศาสนา ของชาว-
ไตลื้อหรือเรียกในภาษาไทยถิ่นของเขาว่า “ตานจ๋อมกุนไปบ่บอ” มีรายละเอียดแตกต่างจากพิธี ตาน
ก๋วยสลากของชาวล้านนาอย่างชัดเจน แต่ก็มีลักษณะร่วมกันที่แสดงจิตวิญญาณของชุมชนบนพื้น
ฐานคุณค่าอย่างเดียวกัน คือความกตเวทิตาต่อบรรพชน และความเชื่อในการเวียนว่าย-
ตายเกิด ตลอดจนอำนาจของกุศลกรรมที่จะส่งผลไปยังปรภพ

3.1.2 ศาสนสถาน

นอกจากพิธีกรรมแล้วศาสนสถานยังเป็นศิลปวัตถุที่บ่งชี้ความคิดความเชื่อของชุมชนอันเป็นเหตุให้ทำนายได้ว่ากลุ่มชนนั้น ๆ ศรัทธาในศาสนาใดลัทธิใด ผ่านมาทางทางใดและสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ อย่างไร โดยสังเกตได้จากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและวัตรปฏิบัติของ ชุมชนที่มีต่อศาสนสถานนั้น ๆ เช่น ชุม “น่านเจ้า” ตอน “คนไตในยูนนาน” ที่ว่า

พุทธสถานคือสิ่งที่พบเห็นได้ทั่วไป วัดของชาวไตเหนือบางแห่งในเมืองใหญ่เช่นเมืองม้งชื่อ ซึ่งต่างมีรูปแบบจีนอันเป็นวัฒนธรรมชาวฮั่นที่แผ่ขยายอยู่ในเมืองนี้

แต่ออกไปในชนบทจะปรากฏวิหารไม้ รูปแบบไทใหญ่ในแทบทุกหมู่บ้านเช่นที่วัดพระธา ศาสนสถานสำคัญแห่งหนึ่งของชาวไตเหนือผู้นับถือพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนิทานที่รับมาจากภูมิลานของพม่า ...

ด้วยเป็นศาสนสถานที่อยู่คู่เจ้าครองนครชาวไตเหนือมาถึง 7 สมัยเจดีย์ทองเจลาจึงเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวไตเหนือเสมอมา

โดยเฉพาะสำหรับวันนี้ชาวบ้านพากันมากกราบไหว้และสรงน้ำองค์เจดีย์โดยทั่วหน้า เพราะนี่คือวันสำคัญวันหนึ่งของชาวไตเหนือ เป็นประเพณีที่ชาวไตในต๋องฮงยึดถือปฏิบัติมาทุกยุคทุกสมัย (ชุด “น่านเจ้า” ตอน “คนไตในยูนนาน”)

บทบรรยายข้างต้นไม่ได้ให้ความเข้าใจในรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเท่านั้นยังได้แสดง ความหมายที่ลึกซึ้งของศาสนสถานในวิถีชีวิตของชาวไตเหนือ ศาสนสถานที่สำคัญที่สุดก็คือเป็นเครื่องหมายแห่งความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักร เป็นจุดรวมศรัทธาของประชาชน ต่อเนื่องกันมาหลายยุคสมัย นี้ย่อมชี้ให้เห็นว่าการเมืองการปกครอง ศาสนสถานและพิธีกรรมเป็นรูปธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อทางศาสนาที่เกี่ยวเนื่องความเจริญทางวัฒนธรรมของชุมชนนี้

3.2 ท่าทีต่อธรรมชาติ

บทสารคดีส่วนใหญ่ที่ผู้วิจัยนำมาศึกษา นอกจากมุ่งสร้างความตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม และการดำรงชีวิตที่ถูกต้องดีงามแล้ว ยังโน้มน้าวให้เห็นว่าประชาชนในภูมิภาคต่าง ๆ มีท่าทีต่อธรรมชาติและชีวิตด้วยคุณธรรมของการใช้ชีวิตอย่างสัน โดยและพอเพียงอย่างลุ่มลึกอีกด้วย เช่น ชุด “ทะเลสาบในเมืองไทย” ตอน “บึงบอระเพ็ด” กล่าวถึงชาวบ้านที่ยอมลำบากหาปลาด้วยความอดทนและใช้เครื่องมือที่ไม่ทำลายธรรมชาติว่า “...ยังคงยึดอาชีพหาปลา

ด้วยวิธีดั้งเดิม พวกเขาจะยื่นแซ่หน้าเป็นเวลานานเพื่อรอให้ปลาว่ายเข้ามาในรัศมีของปีนฉมวก วิธีนี้แม้จะได้ปลาครั้งละตัวแต่ก็เป็นการเลือกใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างยุติธรรม” จะเห็นว่า บทบรรยายนี้แสดงความชื่นชมต่อทำที่ที่ยึดคุณธรรมคือความสมถะไม่เอาไรดเอาเปรียบธรรมชาติซึ่งคุณลดน้อยลงอย่างมากในยุคปัจจุบัน

4. บทเรียนทางประวัติศาสตร์และสัจธรรมของชีวิต

สารคดี โลกสลับลี มีเนื้อหาที่โยงกับความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรและกลุ่มชน นอกจากนี้จะแสดงความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแล้ว ยังได้แสดงแง่คิดว่า ความเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นเครื่องหมายของความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ดังเช่นที่ชุด “อาณาจักรล้านช้าง” ตอนที่ 1 กล่าวว่า

พระราชวังหลวงริมฝั่งโขงใจกลางหลวงพระบางรอยอดีตราชสำนักล้านช้าง เงียบสงบหากแต่ยังสง่างมด้วยสถาปัตยกรรมผสมผสานศิลปะยุโรป สร้างขึ้นในสมัยฝรั่งเศสปกครองลาว แม้ว่ายามนั้นราชธานีของลาวจะย้ายไปอยู่ที่กรุงเวียงจันทน์เนิ่นนานแล้ว แต่สมเด็จพระเจ้ามหาชีวิตยังทรงประทับอยู่ที่นี้ ทรงกระทำพระราชพิธีราชาภิเษกและต้อนรับพระราชอาคันตุกะของพระองค์ที่พระราชวังแห่งนี้จนถึงรัชสมัยเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวัฒนา ความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญก็เกิดขึ้นในปีพุทธศักราช 2518 แล้วจากนั้นเรื่องราวในพระราชวังอันงามสง่าริมแม่น้ำโขงก็ปิดฉากลงพร้อมกับระบบกษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้าง ที่มีเจ้ามหาชีวิตครองราชบัลลังก์สืบเนื่องกันมานานนับล้านปี มีแต่เพียงพระบรมราชานุสาวรีย์แห่งเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ หลงเหลือเป็นรอยอดีตในบริเวณสนามหญ้าหน้าพระราชวังอันเงียบเหงาเดียวดาย... (ชุด “อาณาจักรล้านช้าง” ตอนที่ 1)

น่าสนใจว่า ความไม่เที่ยงแท้ที่มากกระทบชีวิตได้ส่งผลเป็นความเปลี่ยนแปลงของสถานะทางสังคมของบุคคลโดยไม่มีข้อยกเว้น

นางสาวทองสะหว่น ไชยะสาน หรือที่ชาวหลวงพระบางรู้จักดีในนาม เจ้ามิ่งผู้เป็นธิดาของเจ้าวันทอง ไชยะสาน เชื้อพระวงศ์ล้านช้างสายเจ้าอนุวงศ์ อดีตเจ้ามหาชีวิตของลาวเธอจบการศึกษาจากวิทยาลัยครูเวียงจันทน์ ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ครอบครัวของเธอไม่ได้อพยพออกนอกประเทศ

เช่นเชื่อพระวงศ์คนอื่น ๆ...

วันนี้ในวัย 28 ปี เจ้ามิ่ง ทองสะหวัน ไชยะสาน ทำงานเป็นมัคคุเทศก์ และมีชีวิตเรียบง่ายเฉกพลเมืองลาวคนหนึ่งกับครอบครัวที่บ้าน ซึ่งเป็นร้านค้าเล็ก ๆ ในตัวเมืองหลวงพระบาง ไม่ห่างจากอดีตพระราชวังหลวงริมฝั่งโขงเท่าไรนัก (ชุด “อาณาจักรล้านช้าง” ตอนที่ 1)

บทบรรยายนี้แสดงความเปลี่ยนแปลงทางสถานะของเชื่อพระวงศ์ลาวผู้สืบเชื้อสายมาตั้งแต่อาณาจักรล้านช้าง เป็นข้อบ่งชี้ว่าไม่มีใครหลีกเลี่ยงความเปลี่ยนแปลงสังขรณ์ของชีวิตได้นอกจากนี้บทสรุปของบทสารคดีนี้ก็ยังย้ำความให้ผู้รับสารได้ตระหนักในความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งด้วยการให้แง่คิดว่า

ดอกल้นทมหรือที่ชาวลาเวเรียกว่าดอกจำปา ดอกไม้ประจำชาติลาวเบงบานอยู่บนภูศรี ดอกเก้าร่วงไปดอกใหม่บานขึ้นแทนที่ วันแล้ววันเล่า ปีแล้วปีเล่า ผ่านกาลเวลาที่ไม่เคยย้อนกลับหลัง เหมือนสายน้ำโขงที่ไม่เคยไหลกลับคืน ความเปลี่ยนแปลงสู่สิ่งใหม่คือความจริงแท้ แห่งสรรพสิ่ง ที่ใครก็ยากจะแจ้งจัน (ชุด “อาณาจักรล้านช้าง” ตอนที่ 1)

ข้อคิดข้างต้นนี้ใช้กลวิธีซ้ำคำและซ้ำข้อความเพื่อย้ำความหมาย และใช้อุปลักษณ์ให้การบานของจำปา ดอกไม้ประจำชาติลาวทั้ง “ดอกเก่า”, “ดอกใหม่” สื่อความเปลี่ยนแปลงและความสืบต่อในเงื่อนไจแห่งเวลาว่าสิ่งใหม่ย่อมเกิดขึ้น ทดแทนสิ่งเก่าซึ่งต้องสูญสลายไป “วันแล้ว-วันเล่า” , “ปีแล้วปีเล่า” แสดงให้เห็นถึงการหมุนเวียนของเวลาที่วันเปลี่ยนไปและปีเปลี่ยนไป ซ้ำเล่าไม่หยุดหย่อน “ดอกใหม่บานขึ้นแทนที่ [ดอกเก่า] วันแล้ววันเล่า ผ่านกาลเวลาที่ไม่เคยย้อนกลับหลัง เหมือนสายน้ำโขงที่ไม่เคยไหลกลับคืน” โวหารนี้ดังกล่าวเปรียบเทียบบกาลเวลากับสายน้ำโขงซึ่งมีแต่จะผ่านไปโดยไม่หวนคืนมา ข้อสรุปนี้สะท้อนทัศนะอันลุ่มลึกเกี่ยวกับความไม่เที่ยง ทั้งดอกล้นทมและแม่น้ำโขงต่างคือธรรมชาติที่เป็นสัญลักษณ์ของชาวลาเว จึงเหมาะที่จะเชื่อมโยงให้ครุ่นคิดว่ ความเปลี่ยนแปลงที่ชาวลาเวต้องเผชิญนั้นคือความจริงอันเป็นธรรมดา ความนำชุด “นครวัด-นครทม” ได้ชี้ให้เห็นสังขรณ์ของความไม่เที่ยงที่แปรความยิ่งใหญ่ไปสู่การสูญเสียว

นานนับสองพันปีด้วยศรัทธาความเชื่อในลัทธิศาสนาอันยิ่งใหญ่ ศิลาทรามหาศาลถูกสร้างสรรค้ขึ้นเป็นสถาปัตยกรรมล้ำค่า เพื่อให้เป็นทิพวิมานแห่ง

เทพยดาบนโลกมนุษย์ สะท้อนยุคสมัยอันรุ่งเรืองเป็นที่สุดของอาณาจักร
 ขอมโบราณที่โลกได้ประจักษ์ แต่ในเวลาเดียวกันทิพยวิมานปานเนรมิต ก่อ
 สลักเสลาขึ้นด้วยชีวิตและเลือดเนื้อของผู้คนเรือนแสนจนถูกประเมินว่า นี่คื
 ต้นเหตุแห่งความเสื่อมทรุด พังทลายของอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในกาลต่อมา งาน
 สถาปัตยกรรมล้ำค่าจึงไม่เป็นเพียงมรดกตกทอดอันยิ่งใหญ่แก่ประวัติศาสตร์
 มนุษยชาติ แต่ย่อมเป็นอนุสรณ์สถานสำแดงให้เห็นสัจธรรมของความรุ่งเรือง
 และความดับสูญแห่งสรรพสิ่ง โดยแท้ (ความนำชุด “นครวัด-นครธม”)

เนื้อหาของความนำนี้คือความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรขอมที่เห็นจากสถาปัตยกรรมอันน่า
 อศจรรย ซึ่งทำยที่สุดแล้วก็เสื่อมสลายลงในที่สุด แม้ว่าผู้ปกครองได้ระดมผู้คนในอาณาจักรมา
 อุทิศสร้างสรรค้สถาปัตยกรรมนี้ขึ้นมาได้สำเร็จก็กลับทำให้อาณาจักรอ่อนแอจนไม่อาจต้านทาน
 การรุกรานของอาณาจักรอื่นได้

โครงสร้างของบทสารคดีโลกสลับสี่

1. ความนำ

ความนำที่มีผลต่อการโน้มน้าวใจและนิยมใช้ในบทสารคดี โลกสลับสี่ ได้แก่ ความนำ
 อ้างอิง , ความนำที่กล่าวถึงกิจกรรมหรือสถานการณ์ปัจจุบัน และความนำสรุปประเด็น

1.1 ความนำอ้างอิง

ความนำแบบอ้างอิงเป็นข้อความส่วนต้นของงาน ที่กล่าวอ้างถึงข้อมูล ข้อสันนิษฐาน
 ทฤษฎีหรือหลักฐาน จากแหล่งข้อมูลที่นำเชื่อถือหรือคำกล่าวที่อ้างต่อ ๆ กันมาจนกลายเป็น
 ความเชื่อ อาจอ้างถึงข้อมูลจากหลายแหล่ง เพื่อสนับสนุนความคิดของตน หรืออ้างข้อมูลที่
 ค้นคว้ามาได้ เพื่อแย้งความเชื่อของข้อมูลที่ยกมาอ้างอีกต่อหนึ่ง ผู้วิจัยพบว่าความนำในลักษณะนี้ป
 ปรากฏในบทสารคดีโลกสลับสี่ เช่น ในบทสารคดีชุด”กลัยไม้” ตอน “อัญมณีของแผ่นดิน” ที่ยก
 หลักฐานจากวรรณคดีมาแสดงความเก่าแก่ของพันธุ์ไม้ที่เรียกว่ากลัยไม้ดังข้อความ “ในรัชสมัย
 ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย...คำว่ากลัยไม้ ได้ปรากฏอยู่ในพระราชนิพนธ์เรื่องอิ
 เหนา อันเป็นเหตุให้สันนิษฐานได้ว่า กลัยไม้เป็นพันธุ์พืชเก่าแก่ของโลก จึงปรากฏนามว่า
 กลัยไม้มาแต่ไหนแต่ไร”

ความนำในบทสารคดีบางตอนก็ได้ยกเอาข้อมูลบางอย่างมาอภิปราย แยังด้วย

หลักฐานประกอบเหตุผลอย่างหนักแน่น เช่น ในชุด ”หนังไทย” ตอน “ ภาพยนตร์อัมพร” ที่อ้างถึง “**THE GUINNESS BOOK OF FILM** หนังสือบันทึกสถิติโลกเกี่ยวกับภาพยนตร์พิมพ์จำหน่ายครั้งแรก“ เพื่อแย้งว่าเจ้านายนักถ่ายภาพยนตร์พระองค์แรกของโลกมิใช่หม่อมราชกุมารแห่งสยามแต่เป็นเจ้านายอีกพระองค์หนึ่งคือพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าทองแถมถวัลย์วงศ์ กรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ พระเจ้าน้องยาเธอในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว บทสารคดีได้กล่าวไว้ว่า

หม่อมราชกุมารสยามที่ระบุไว้นี้หมายถึงเจ้านาย พระองค์ใดในเมื่อปี พุทธศักราช 2456 อันตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศสยามมิได้มีหม่อมราชกุมารอย่างเป็นทางการเลย และหากจะพิจารณาสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอที่ทรงอยู่ในฐานะรัชทายาทตามลำดับการสืบสันตติวงศ์...ก็ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทั้งสามพระองค์นี้จะทรงโปรดการถ่ายภาพยนตร์เป็นงานอดิเรก ยกเว้นก็แต่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์สุดท้ายคือสมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมหลวงสุโขทัย-ธรรมราชาที่มีหลักฐานชัดเจนว่าทรงโปรดทั้งทอดพระเนตรและโปรดทรงถ่ายภาพยนตร์ แต่พระราชนิยมในข้อนี้ก็ปรากฏเมื่อภายหลังเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว มิใช่ในปี 2456 ซึ่งเป็นเวลาที่ทรงศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษ แต่ไม่ว่าหม่อมราชกุมารสยามที่ระบุไว้ในนี้จะหมายถึงเจ้านายพระองค์ใดก็ตาม บัดนี้เราก็พบแล้วว่า **THE GUINNESS BOOK OF FILM** หลงลืมที่จะบันทึกถึงเจ้านายสยามอีกพระองค์หนึ่ง ที่ทั้งทรงถ่ายและทรงจัดฉายภาพยนตร์มาตั้งแต่ก่อน พ.ศ.2456 แล้วถึง 13 ปี (ชุด ”หนังไทย” ตอน “ ภาพยนตร์อัมพร”)

หลักฐานที่บทสารคดียกมาได้แย้งการระบุของเอกสารก็คือ “รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศสยามมิได้มีหม่อมราชกุมารอย่างเป็นทางการเลย” และ “หากจะพิจารณาสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอที่ทรงอยู่ในฐานะรัชทายาทตามลำดับการสืบสันตติวงศ์...ก็ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทั้งสามพระองค์นี้จะทรงโปรดการถ่ายภาพยนตร์เป็นงานอดิเรก” 2 ประโยคนี้เป็นประโยคปฏิเสธซ้อนกันและหักล้างข้อสรุปเดิมได้ ก่อนที่จะเสนอข้อสรุปใหม่ เพื่อโยงไปสู่ตัวเรื่องคือ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าทองแถมถวัลย์วงศ์ กรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ พระเจ้าน้องยาเธอในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงจัดซื้อ

ภาพยนตร์ชนิด CINEMATOGRAPHY ของฝรั่งเศสมาสู่สยามตั้งแต่เมื่อครั้งทรงตามเสด็จสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงประพาสุยุโรปครั้งที่ 1 ปีพุทธศักราช 2440 ... คณะกรรมการตัดสินการประกวดภาพยนตร์ไทยรางวัลตุ๊กตาทองประจำปี 2526 มีมติให้ประกาศถวายพระเกียรติยศของพระองค์ในฐานะ “พระบิดาแห่งภาพยนตร์ไทย” (ชุด “หนังไทย” ตอน “ภาพยนตร์อัมพร”)

ในความนำของบทสารคดีบางชุด ข้อขัดแย้งที่ยังไม่ยุติเป็นสิ่งที่กระตุ้นความสนใจได้เหมือนกัน เช่น ประเด็นที่ว่าควรเรียกชื่ออาณาจักรล้านนาหรือลานนา ก็แสดงว่าอาณาจักรนี้มีสิ่งที่ควรสนใจสืบค้นกันต่อไป ดังชุด “อาณาจักรล้านนา” ตอน “ตำนานหุบเขาและทุ่งราบ” ที่ขึ้นต้นบทสารคดีว่า

ถึงแม้ว่าคณะกรรมการประวัติศาสตร์ไทยได้มีมติให้ใช้คำว่า “ล้านนา” เป็นคำที่ถูกต้องเพื่อเรียกอาณาจักรเก่าแก่ทางภาคเหนือ ซึ่งครบรอบ 700 ปี ใน พ.ศ. 2539 นี้ นักวิชาการและบุคคลจำนวนหนึ่งยังคงยืนยันที่จะเรียกอาณาจักรซึ่งเป็นผืนแผ่นดินเกิดของพวกเขาว่าอาณาจักรลานนา (ชุด “อาณาจักรล้านนา” ตอน “ตำนานหุบเขาและทุ่งราบ”)

1.2 ความนำที่กล่าวถึงกิจกรรมหรือสภาวะการณ์ปัจจุบัน

ความนำชนิดนี้มีความสอดคล้องกับภาพ กล่าวคือเป็นบทบรรยายในช่วงเริ่มต้นพร้อม กับภาพกิจกรรมที่มีความเคลื่อนไหว การนำเข้าสู่เรื่องเช่นนี้เราใจผู้รับสารได้ดีกว่าการนำเสนอภาพนิ่งเช่น ตอน “เขาพระวิหารของใคร” ในชุด “ศรีศิขเรศวร” ก็มีภาพกิจกรรมของเจ้าหน้าที่หน่วยศิลปากรที่ผามออีแดงโดยมีบรรยายว่า

การเก็บหลักฐาน โบราณคดีด้วยภาพวาดลายเส้น เป็นอีกวิธีหนึ่งของหน่วยศิลปากร ซึ่งจะสามารถเก็บข้อมูล รายละเอียด ไปศึกษาวิจัยเสริมกับการบันทึกด้วยกล้องถ่ายภาพได้อีกทางหนึ่ง บวรเวช รุ่งรุจี หัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ 6 ซึ่งมีภารกิจดูแลโบราณสถานในเขตอีสานใต้ ให้ความสำคัญกับหลักฐานภาพจำหลักบนหน้าผามออีแดง (ชุด “ศรีศิขเรศวร” ตอน “เขาพระวิหารของใคร”)

ภาพและคำบรรยายที่ให้ความสำคัญต่อการเก็บหลักฐานของนักทางโบราณคดี ในเขตโบราณสถานอันตั้งอยู่ที่เพิงผานี้เชื่อมโยงไปสู่ความสำคัญของลักษณะทางสถาปัตยกรรมของ ปราสาทเขาพระวิหาร กิจกรรมดังกล่าวสร้างความประทับใจในงานของนักโบราณคดีในเขต โบราณสถานอันตั้งอยู่ที่เพิงผานี้เชื่อมโยงไปสู่ความสำคัญของลักษณะทางสถาปัตยกรรมของปราสาท เขาพระวิหาร กิจกรรมดังกล่าวสร้างความประทับใจในงานนักโบราณคดีซึ่งหาดูได้ไม่มากนัก และ ถือเป็นส่วนนำที่สร้างสีสันให้แก่เรื่อง แทนที่จะเริ่มด้วยการกล่าวถึงเทือกเขานมดงรักหรือ ปราสาทเขาพระวิหารซึ่งเป็นภาพนิ่ง

ในสารคดีชุด “เวียดนาม” ตอน “มรดกทางทะเล” ผู้ส่งสารได้กล่าวนำไว้ว่า

ส้มเขียวหวานลูกโต ๆ กิโลกรัมละ 2500 คอง หรือประมาณ 10 บาท
กล้วยหอมเขียวหัวใหญ่ ๆ หัวละ 8 บาท มะเขือเทศลูกละบาท แอปเปิ้ลจาก
เมืองจิงกิโลกรัมละ 20 บาท ผักบุงก่าละ 100 คอง ไม่ถึง 50 สตางค์
ตลาดเช้าเล็ก ๆ กลางกรุงฮานอยแม้จะอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจสังคมนิยม
แต่กระนั้นก็ยังเป็นดัชนีชี้ภาวะค่าครองชีพของเมืองนี้ได้ดีเหมือนตลาดอื่นๆ

บทบรรยายประกอบภาพบรรยากาศการซื้อขายในตลาดกรุงฮานอย ประเทศเวียดนาม ดังกล่าวนี้ ให้สีสันและบรรยากาศอันมีชีวิตชีวา การเริ่มต้นบทด้วยสภาวะการณ์ปัจจุบัน นอกจากจะ ให้อรรถรสแล้ว ยังสร้างความรู้สึกร่วมแก่ผู้รับสารได้เป็นอย่างดี และกระตุ้นให้สนใจให้ติดตาม ช่วงต่อไป

1.3 ความนำสรุปประเด็น

ความนำลักษณะนี้ให้ความคิดหลักของตัวบทไว้แต่ต้นแล้ว จึงค่อยขยายความในส่วน เนื้อเรื่อง การขึ้นต้นตัวบทเช่นนี้มักช่วยให้ผู้รับสารใคร่รู้เหตุผลเช่น บทสารคดี ชุด “วิถีไทย” ตอน “ไทยรามัญ” ยกเอาอิทธิพลของวัฒนธรรมมอญยังดำรงอยู่ในภูมิภาคนี้มากล่าวนำว่า “ถึงแม้ว่าหงส์ ยังเห็นหาแผ่นดิน แต่มรดกทางวัฒนธรรมที่มอบไว้แก่ดินแดนสุวรรณภูมิเมื่อครั้งกาลก่อนกลับแผ่ ไพศาลยิ่ง” หงส์เป็นสัญลักษณ์แทนชนชาติมอญ ที่แม้ว่าในปัจจุบันแตกฉานเช่นเพราะปัญหา ทางการเมือง แต่วัฒนธรรมของชาวมอญได้กลมกลืนอยู่ในวัฒนธรรมของไทยอย่างแยกกัน ไม่ ออก ความข้างต้นนี้เป็นส่วนนำไปสู่บทขยายที่กล่าวถึงการล่มสลายของชนชาติมอญ การอพยพ ของชาวมอญเข้าสู่ประเทศไทย และวัฒนธรรมของไทยที่มีรากเหง้ามาจากวัฒนธรรมมอญ จะเห็น ได้ว่าสารคดี “ไทยรามัญ” ยกความนำบทสรุปมากล่าวนำเพื่อช่วยให้ผู้ชมเกิดความสนใจใคร่รู้ว่าเหตุ

โคชามอญจึงยังคิดไฝ่หาผืนดินของตนเอง และ วัฒนธรรมของชาวมอญได้แทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตชาวไทยเช่นไร

2. เนื้อเรื่อง

บทสารคดี โลกสลบสี่ มีวิธีเล่าเรื่องที่น่าสนใจโดยการนำเสนอชีวิตของบุคคล อย่างที่เรียกว่าการเล่าเรื่องแบบนาฏยลักษณ์ และวิธีเล่าเรื่องแบบมีบทสัมภาษณ์ของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ประกอบการบรรยาย

2.1 การเล่าเรื่องของบุคคลคล้ายตัวละครหรือนาฏยลักษณ์

เรื่องราวชีวิตบุคคลคือตัวแทนของผู้คนที่บทสารคดีมุ่งจะนำเสนอ นั่นเอง กิจกรรมของบุคคลซึ่งเทียบได้กับตัวละครในเรื่องนี้ ถือได้ว่าเป็นเนื้อหาด้านรูปธรรมที่จะเชื่อมโยงไปสู่เนื้อหาอันเป็นนามธรรม เช่น “ชุดสิบสองปีนนา” ตอนที่ 1 เมื่อกล่าวถึงพิธีแต่งงานว่าเจ้าสาวต้องเตรียมการอย่างไรบ้างก็มีคำบรรยายว่า

คำแดงหรืออีคำแดงเป็นสาวไต่ลื้อคนหนึ่งอยู่ในหมู่บ้านเล็ก ๆ ชานเมืองเชียงรุ่ง วันนี้อเธอแต่งตัวสวยเป็นพิเศษ เพราะวันนี้เป็นวันกินแขกหรือวันแต่งงานของอีแอ่นพี่สาวของเธอ ธรรมเนียมไต่ลื้อแต่โบราณสาวไต่ลื้อจะต้องปั่นฝ้าย ทอผ้า เตรียมผ้าปูที่นอน หมอนมุ้ง ผ้าห่ม ไว้ให้พร้อม หญิงใดที่ยังเตรียมเครื่องนอนไม่พร้อมก็ถือว่ายังแต่งงานไม่ได้ วันนี้แม้ธรรมเนียมจะเปลี่ยนแปลงไปข้างแต่อีแอ่นเจ้าสาวไต่ลื้อก็ยังต้องทำงานหนัก (“ชุดสิบสองปีนนา” ตอนที่ 1)

เรื่องของคำแดงและอีแอ่นสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไต่ลื้อ ซึ่งมีความเชื่อว่าผู้หญิงจะต้องมีภาระในการจัดเตรียมเครื่องเรือน หญิงใดสามารถทอผ้าและจัดเตรียมเครื่องเรือนได้เสร็จเรียบร้อย หญิงนั้นจึงจะออกเรือนหรือแต่งงานได้

ในบทสารคดีชุด “น่านเจ้า” ตอน “คนไตในยูนนาน” กล่าวถึงพ่อเฒ่าซ่งฮังฮังซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธีอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายไว้ว่า

- กังวานแห่งท่วงทำนองอันไพเราะนี้คือ เสียงขับบทสวดโดยพ่อเฒ่าซ่งฮัง พ่อเฒ่าชาวไตเหนือแห่งหมู่บ้านซงชู สิ่งที่พ่อเฒ่าซ่งฮังเพียรกระทำด้วยสมาธิอันแน่วแน่คือการคัดลอกบทสวด หรือหนังสือธรรมให้แก่ชาวบ้านที่ต้องการการคัดลอกหนังสือนี้เป็นประเพณีเก่าแก่ของชาวไตเหนือ ซึ่งถือกันว่าเป็นการประกอบบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่เสียชีวิต (ชุด “น่านเจ้า” ตอน “คนไตในยูนนาน”)

การรับหน้าที่คัดลอกหนังสือของพ่อเฒ่าทั้งอึ้ง คือภารกิจอันสำคัญในการถ่ายทอด วัฒนธรรมของชาวไคเหนือ เป็นกิจกรรม หรือรูปธรรม ที่เชื่อมโยงไปสู่ความคิดอันเป็นนามธรรม นั่นก็คือความเชื่อว่าการประกอบบุญของผู้ที่ยังมีชีวิตจะเป็นอานิสงค์ตกทอดถึงผู้ตาย การดำเนิน เนื้อเรื่องให้เห็นกิจกรรมและเรื่องราวของบุคคลคล้ายตัวละครนี้ จะทำให้ผู้รับสารมีความรู้สึก ร่วมด้วยเป็นอย่างดี

2.2 บทสัมภาษณ์ประกอบการบรรยาย

เนื้อเรื่องของสารคดีอาจแทรกด้วยบทสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ เช่น ผู้ มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนา หรือผู้ประสบปัญหา นอกจากนี้ อาจเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องที่กล่าวถึง บทสัมภาษณ์เป็นส่วนที่เชื่อมโยงกับบทบรรยายชีวประวัติ หรือการประกอบกิจกรรมของผู้ให้สัมภาษณ์ กล่าวได้ว่าผู้ให้สัมภาษณ์ก็มีบทบาทคล้ายตัวละครตัว หนึ่ง ในบทสารคดีตอนหนึ่ง ๆ จึงอาจมีบทบรรยายกิจกรรมของบุคคล และบทสัมภาษณ์ประกอบ กันไป ดังที่ในบทสารคดีชุด “หนังไทย” ตอน “ภาพสะท้อนสังคม” มีบทสัมภาษณ์ผู้กำกับภาพ ยนต์ร์สลับบทบรรยายไว้ดังนี้

(บทบรรยาย) สำหรับในประเทศไทย “ประชาชนนอก” มีฐานะเป็นสื่อเพื่อ การศึกษาที่ไม่หวังผลทางการค้า ถูกนำออกฉายตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ หลายครั้ง และในชนบทโดยองค์กรพัฒนาเอกชน นี่เป็นอีกภาพหนึ่งซึ่งจำลองเหตุการณ์ บ้านเมือง เมื่อครั้งที่ภาวะความขัดแย้งยังคุกรุ่นอยู่อย่างชัดเจนที่สุด

(บทสัมภาษณ์ มานพ อุดมเดช) ผมได้นำเหตุการณ์นั้นเอาเรื่องราวทั้งหมด ก่อนหน้านั้นมา ผมต้องการจะบอกรัฐบาลสมัยนั้นว่า ถ้าตราบไคที่มีนโยบายชวนา อย่างนี้จะมีการกดดันต่อสื่ออยู่ตลอดเวลา...อีกอย่างจะบอกชวานาว่าเขามีสิทธิที่ จะดำรงอยู่ในสังคม... คำว่า “ประชาชนนอก” ความหมายคือ ประชาชนที่อยู่นอก สายตาคนอื่น อยู่นอกระบบสังคม การเมือง (ชุด “หนังไทย” ตอน “ภาพสะท้อน สังคม”)

ในบทสารคดีชุด “แม่น้ำเจ้าพระยา” ตอน “ขุนปึงสุดแดนสยาม” มีบทสัมภาษณ์ ชาวมูเซอ ดังนี้

(บทบรรยาย) การค้นหา “ขุนปึง” ดำเนินต่อไป ในครั้งนี้คณะสำรวจมุ่งเน้น ความสนใจไปที่บ้านห้วยน้ำปึงหรือห้วยน้ำปึง ซึ่งควรจะเป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้จุด

สูงสุดของแม่น้ำปิงมากที่สุด โดยมีข้อมูลทางการทหารที่ระบุว่าหมู่บ้านนี้เป็น
ชุมชนของชาวไทยภูเขาเผ่ามูเซอแดง ซึ่งอพยพมาหลายสิบปีแล้ว...

(บทสัมภาษณ์ชาวเขา) แต่ก่อนผมอยู่บ้านห้วยน้ำปิงทำไร่ทำสวนสบายดี ยาม
ว่างออกไปเที่ยวป่า ท่องไปตามห้วยขุนปิง ต่อมารัฐบาลสั่งให้เราลง (ชุด “แม่น้ำ
เจ้าพระยา” ตอน “ขุนปิงสุดแดนสยาม”)

บทบรรยายประกอบบทสัมภาษณ์บุคคลสำคัญผู้อยู่ในเหตุการณ์หรือเกี่ยวข้องกับ
เหตุการณ์ส่งผลให้สารคดีมีเสน่ห์คือมีสีสันเฉพาะการนำเสนอความคิดของบุคคลเหล่านั้น
เชื่อมโยงกับเหตุการณ์สำคัญของเรื่อง สร้างความน่าเชื่อถือแก่บทสารคดีอีกด้วย

3. ข้อสรุป

ข้อความช่วงสรุปหมายถึงข้อความสุดท้าย มักเป็นย่อหน้าสุดท้ายของบทสารคดีแต่
ละตอน ซึ่งมักจะโน้มน้าวให้เกิดความประทับใจแก่ผู้รับสาร ข้อความช่วงสรุปแบ่งตามเนื้อความได้
เป็น 2 ลักษณะ คือข้อสรุปบอกเล่าแฝงทัศนะ และข้อสรุปที่ทิ้งท้ายคำถามไว้ให้ครุ่นคิด

3.1 ข้อสรุปบอกเล่าที่แฝงทัศนะ

ข้อสรุปลักษณะนี้กล่าวย้ำแนวคิดหรือปรัชญาให้ผู้รับสารรู้สึกกระทบใจ สำนึกใน
ปัญหา หรือเกิดความตระหนักในคุณค่าของสิ่งที่สารคดีนำเสนอ เช่น ในบทสารคดีชุด “ชาวเล”
ตอน “อูรักลาโว้ยคนของทะเล” ที่ว่า “ไม่ว่าอูรักลาโว้ย จะอยู่บนดินแดนใด แต่พวกเขาก็ยังไม่ลืม
ประเพณีลอยเรือ ซึ่งอาจเป็นประเพณีสุดท้ายที่ยึดมั่นพวกเขาไว้ไม่ให้หลงลืมเผ่าพันธุ์ของตนเองว่า
พวกเขาคืออูรักลาโว้ยคนของทะเล”

ข้อสรุปนี้แสดงคุณค่าแห่งการดำรงชีวิตของอูรักลาโว้ย ที่ปรากฏด้วยความยึดมั่นใน
ประเพณีลอยเรือของตน อันสะท้อนให้เห็นความผูกพันกับธรรมชาติและวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของ
คนเผ่านี้ซึ่งยังอนุรักษ์ไว้ได้

ในบทสารคดีชุด “วิถีไทย” ตอน “ไทยรามัญ” กล่าวถึงความสำคัญของชาวมอญว่าเป็น
ที่มาของวัฒนธรรมสำคัญอันแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนในประเทศไทยว่า “ชาวมอญมิใช่เป็น
เพียงทางผ่านทางวัฒนธรรมเท่านั้น หากวัฒนธรรมของพวกเขาได้หยั่งรากลึกแผ่ไพศาลในดินแดน
แห่งนี้แล้ว”

3.2 ข้อสรุปที่ทิ้งท้ายคำถามให้ครุ่นคิด

ข้อสรุปชนิดนี้เป็นข้อสรุปที่ตั้งคำถามหรือตั้งประเด็นให้ผู้รับสารนำไปครุ่นคิดต่อว่า

คำตอบที่แท้จริงของแต่ละประเด็นคืออะไร ปัญหานี้พึงได้รับการแก้ไขอย่างไรหรือไม่ หากปล่อยให้
ไว้จะเกิดอะไรตามมา เป้าหมายหลักของข้อสรุปแบบทิ้งท้ายไว้ให้คิดก็คือเพื่อให้ผู้รับสารเห็นว่ายัง
ไม่มีคำตอบตายตัวอย่างใดอย่างหนึ่งจากความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว และยังมีข้อชี้ขาด
ดังจะเห็นได้จากข้อสรุปของสารคดีชุด “ชนกลุ่มน้อยในเมืองไทย” ตอน “ม้ง” ที่ว่า “เด็กม้งในวันนี้
เกิดและเติบโตขึ้นมาในภาวะแห่งเมืองผसानเข้ากับวัฒนธรรมของเผ่าพันธุ์ ความเป็นม้งของ
พวกเขาจะยังคงได้รับการสืบสานไปอีกนานเพียงไร ไม่มีใครรู้”

ข้อสรุปของสารคดีชุด “ทะเลไทย” ตอน “เสวนาทะเลไทย” ว่าไว้ว่า “ถึงเวลาหรือยังที่
เราจะหันมาให้ความสำคัญต่อปัญหาของทะเลไทย” และวางแผนการใช้ประโยชน์ของท้องทะเล
อย่างถูกต้อง ก่อนที่เราจะไม่เหลือท้องทะเลที่เคยอุดมสมบูรณ์และสวยงามไว้ให้เป็นมรดกของ
ลูกหลานต่อไป และในข้อสรุปของสารคดีชุด “ศรีวิชัย” ตอน “บันทึกจากท้องทะเล” กล่าวว่า “หรือ
แนวคิดต่าง ๆ ที่เป็นข้อโต้แย้งกันในวงวิชาการล้วนเป็นข้อสันนิษฐานที่ยังต้องค้นหาข้อพิสูจน์ไข
ปริศนาว่าแท้ที่จริงแล้วศรีวิชัยคืออะไร ราชธานีอยู่ ณ ที่ใด อาณาจักรแห่งนี้ทรงพลานุภาพจริงหรือไม่”